

*Людмила Шелюк**Рівне*

Серед низки соціальних і економічних, політико-правових і світоглядно-культурних явищ суспільного розвитку чільне місце належить освіті; і це – закономірно, оскільки освіта є необхідним елементом усталеного механізму взаємодії між членами спільноти, найбільш розгорнутою системою підготовки людини до життя; на сьогодні суспільство перебуває у глибокому й затяжному дискурсі стосовно змісту, типу і форм освіти, способів та технологій її легітимації; комплекс означених питань концентрується в поняття «освітньої політики»; на нинішньому етапі зміни в освітній політиці визначаються Болонськими домовленостями, сутність, напрями та перспективи розвитку яких для українського суспільства аналізується у даній публікації.

Ключові поняття: людина, освіта, культура, політика, освітня політика, тип освіти, форма освіти, легітимація освіти.

В європейських країнах реформування вищої освіти здійснюється давно і системно. Цьому сприяв демократичний лад цих країн і демократія в освіті. Але в різних країнах результати інституціонального втілення нової парадигми освіти різні. Сьогодні процес реформування вищої освіти, що охопив Європу, називається Болонським процесом. Згідно Болонських домовленостей (1999 р.) в країнах Європи має сформуватись єдиний освітній простір, наслідком чого має стати взаємне визнання дипломів (євродиплом), юридично не обмежене в Європі працевлаштування, єдині освітні стандарти за спеціальністю, розширена академічна мобільність тощо. В травні 2005 р. до Болонського процесу приєдналась і Україна.

За для справедливості відзначимо, що необхідність і невідворотність впровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні для нашої наукової та освітньої еліти і керівництва державою здається поки що добре не усвідомлена. Між тим, Болонський процес – це шлях до розвитку, що не вимагає застережень, бо сьогодні він постав чинником загальної світової тенденції глобалізації. Це шлях спільної діяльності європейських країн до узгодженої системи освіти і загальноєвропейського простору наукових досліджень, що має привести до їх піднесення. Європейська інтеграція і, зрештою, вступ України до ЄС значною мірою залежить від наближення нашої вищої освіти до європейських, а значить, і до світових стандартів. Цей крок означатиме практичне втілення і незворотність європейського вибору України. Практичне втілення вимог Болонської декларації швидко обернеться використанням науково-освітнього простору Європи з його структурами додаткового фінансування, посиленням професійної мобільності викладачів, аспірантів і студентів, підготує стрибок в якості вітчизняної підготовки фахівців і якості вітчизняних наукових досліджень. Дійсно, неясно, як прискорена підготовка професіоналів може сприяти якості навчання. Тим більше незрозуміло, чого раптом поїздки студентів по різних університетах автоматично повинні поліпшити якість знань. Зате очевидно, що реформа була покликана здійснити певну гомогенізацію систем вищої освіти в дусі зусиль зі створення загальноєвропейського економічного, політичного, правового та культурного простору. Виграв чи, чи виграє від цього європейський університет? Іноді критикується сама ідея реформи, її сенс.

Зрозуміло, різні університети, різні навчальні заклади, різні країни потребували/не потребували Болонської реформи в різному ступені. В очах євроентузіастів з колишнього радянського чи соціалістичного табору Болонья давала їхній вищій освіті нечуваний шанс. Дійсно, система, яка прирівнює один бал (кредит, пункт), отриманий студентом у стінах якого-небудь місцевого університету, до балу, отриманого в Гельсінкі, Тюбінгені чи Оксфорді, не може не лити бальзам на душу і самолюбство політика, ректора, професора, доцента і студента. Але яка потреба могла примусити до цієї дорогої, громіздкої і непрозорої реформи адміністрацію будь-якого європейського провідного університету, залишається незрозумілим. Ця реформа тепер і називається: the Bologna Process («ВР»). Дослідники аналізують Болонський процес фактично за двома напрямками. Одні схильні розглядати реформу ідеологічно (як «відповідь на виклики сучасності» тощо), інші – геополітично (як необхідність консолідації перед конкуренцією з Америкою і науково-освітніми державами

Півдня і Сходу). Одні бачать у Болонській реформі визнання перетворення Європи в «суспільство знання», а отже, визнання необхідності додаткового і посиленого фінансування освіти і науки, інші ж вважають, що БП знадобився, навпаки, з метою бюджетної економії. Тому, наприклад, і був введений скорочений курс професіоналізації – бакалаврат (Hershunskyu, 1998, p. 28). Одні гадають, що професіоналізація бакалаврського циклу буде сприяти зближенню університету з життям; їм заперечують: така професіоналізація радикально змінить сутність університету, обмежить університетську свободу, скасує виховання у студентів наукового мислення, звужить їх горизонт, зашкодить фундаментальним дослідженням, перетворить університет у професійне училище (що, звичайно, може бути – попервах – вигідним економіці, знімаючи з неї витрати на навчання персоналу). Інші заперечують, що це нічого, що нехай більшість університетів, не змінюючи вивіски, стануть фактично технікумами і комерційними школами, а справжніми університетами залишаться елітні університети.

Одні дослідники вважають, що подібно до того, як падіння митних кордонів і введення єдиної валюти зміцнили європейську економіку, так і гомогенізація європейського освітнього простору посилить якість вищої освіти; інші вважають, що тим знання і відрізняється від валюти, що зайва «гармонізація» його вб'є, як вб'є вона і різноманітність європейського університету і буде означати його «деєвропеїзацію». Частина фахівців вважає, що перманентна атестація викладачів підніме «культуру якості»; інші гадають, що атмосфера контролю може бути до смаку тільки корифеям від бюрократії, що вона лише безглуздо роздуває нікому не потрібні і ніким не читані псевдо звіти про псевдореформи. Весь новий університетський режим БП ґрунтується на мобільності, зведеної у самоціль. Студент, який отримав і бакалавра, і магістра та в одному університеті або, чого доброго, на одному відділенні факультету, та ще й не з'їздивши на кілька семестрів за кордон, – відтепер розглядається як безініціативний ледар. Сам університет тепер намагається мислити себе статичним перехідним вузлом деякого вічно рухомого потоку викладачів і студентів (Петров, 2008). Справді, у рамках Болонської системи серйозно підвищується автономія студента – зокрема географічна автономія.

До Болонської реформи студент міг формувати свій навчальний план між кількома університетами; ця практика була особливо поширена в Німеччині із її розмаїттям університетських містечок. Нині ж ця свобода формування свого плану долає межі окремої країни і поширюється на всю Європу. Завдяки гармонізації освітніх рівнів та системи взаємозаліку кредитів студент зможе формувати свою освіту між кількома університетами. Водночас варто розуміти, що заклики повернутися до принципів гумбольдтівської освіти і будувати новий університет, який би нарешті спирався на ці два принципи, є дещо запізнілими. Слід зважати на те, що в сучасній Європі гумбольдтівська модель є хоч і надзвичайно коштовним надбанням – але явищем, що поступово відходить у минуле. Вона поступається університетові, де знання дістають інструментального характеру, а освіта, переставши бути елітарним явищем, дедалі більше орієнтується на потреби ринку праці та технологічного розвитку (Vilohur, 2011). Водночас гумбольдтівська модель минулого прищепила важливий елемент європейській освіті – автономізацію і викладача, і студента.

Болонський процес – це досить актуальна тема для дискусій та досліджень. Болонський процес має свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками Європи Великої Хартії Університетів (1988 р.), у якій проголошується прихильність університетів до європейської гуманістичної традиції, Лісабонської конвенції (1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбонської декларації (1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Сам Болонський процес на рівні держав було започатковано 19 червня 1999 року в Болоньї (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали «Болонська декларація». Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти й домовились про перспективи створення єдиного європейського освітнього та наукового простору, а також започаткували регулярні – через кожні два роки – зустрічі (конференції) міністрів освіти. Офіційні документи, що були прийняті на регулярних конференціях (Прага 2001 р., Берлін 2003 р., Берген 2005 р., Лондон 2007 р.), містять аналіз ходу виконання зобов'язань, зазначених у Декларації 1999 року та уточнюють основні положення процесу на базі досвіду, набутого за роки, що минули після попередньої зустрічі, а також формулюють нові завдання на найближчий період. Дворічні

проміжки між зустрічами міністрів насичені великою кількістю зустрічей, конференцій, семінарів, присвячених різним аспектам Болонського процесу.

Основними ідеями Болонського процесу є: прийняття та визнання спільної системи порівнюваних освітніх кваліфікацій та наукових ступенів, упровадження уніфікованого Додатка до диплому про вищу освіту; введення двох етапів навчання – доступневого, або навчання до отримання першого ступеня (не менше 3 років), та післяступеневого, або навчання після отримання першого ступеня (1-2 роки магістерської програми); впровадження системи трансферних кредитів – European Credit Transfer System (ECTS), що забезпечує перезалікову та накопичувальну функцію. За системою ECTS кожна навчальна дисципліна оцінюється в кредитах, які визначають співвідношення кількості витрат на курс відносно до витрат на навчальний рік (лекції, практичні заняття, семінари, курсові та дипломні проекти, інші письмові роботи, самостійна робота студентів); прийняття європейського стандарту оцінки знань та якості навчання (запровадження уніфікованих критеріїв, методів оцінки); подолання перешкод, які заважають вільному руху студентів, стажерів, дослідників, викладачів у галузі освіти. Для функціонування європейського простору вищої освіти необхідно, щоб студенти навчалися не менше одного семестру в іншому університеті Європи і були створені умови для мобільності викладачів та дослідників у межах Європи; забезпечення працевлаштування випускників. Знання випускників європейських вузів повинні бути застосовані й практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації повинні бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій – спрощене та полегшене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплому; забезпечення привабливості європейської системи освіти та залучення до неї більшої кількості студентів із інших регіонів світу. Введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної накопичувальної системи, кваліфікацій і т. п. приведе до підвищення інтересу європейських та громадян інших країн до вищої освіти.

Як бачимо, сформульовані цілі мають дуже загальний вигляд. Міністри, мабуть, цілком свідомо, уникали конкретних формулювань, урахуовуючи суттєві розбіжності освітніх систем країн-учасниць. На всіх етапах Болонського процесу проголошувалося, що цей процес є добровільним, ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури, не нівелює національних особливостей освітніх систем різних країн Європи, багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий. Але не слід надмірно ідеалізувати Болонський процес, оскільки він має свої природні складності та суперечності. Як приєднання до цього процесу, так і неприєднання мають свої переваги та ризики.

Практично в кожній європейській країні існує багатий досвід побудови системи вищої освіти. Результати аналізу цього [досвіду](#) можуть сприяти розвитку й збагаченню вітчизняної системи [освіти](#), дозволять уникнути повторення помилок та дадуть можливість розкрити нові підходи до [вирішення](#) ряду проблем у цій галузі. За цих умов людям потрібні нові знання і навички, щоб уміло використовувати нові ідеї та нові технології та ефективно працювати з ними. У науці та освіті відбувається глобалізація дослідницької і навчальної діяльності за рахунок формування нових дослідницьких мереж і систем дистанційного навчання, які діють у світі незалежно від географічних чи політичних кордонів. Сучасні телекомунікаційні мережі дозволяють окремим ученим чи науковим колективам ставати членами глобального дослідницького простору у відповідній галузі знань, не залишаючи при цьому свою країну, установу і домівку. В такий спосіб вони отримують доступ до нових ідей, методів чи приладів і приєднуються до глобального творчого процесу. Ці співдружності вчених отримали назву «віртуальних лабораторій». Вони стають усе більш організованими, а їхня діяльність більш ефективною і значущою. Останнім часом набули великого значення проекти з дистанційного навчання та наукові проекти, в яких одночасно беруть участь тисячі дослідників із десятків країн світу (приміром, проект у галузі фізики ядерних часток, так званий проект CERN). Ці особливості суспільного розвитку обумовлюють швидкі зміни в різних сферах людської діяльності.

Література:

1. Білогур В. Є. Формування демократичних цінностей як складової світогляду студентської молоді / В. Є. Білогур // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова – 2011. – Вип. 53 (№ 10). – С. 373-378.

2. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Гершунский Б. С. – М. : Совершенство, 1998 – 608 с.

3. Петров А. В. Ценностные предпочтения молодежи: диагностика и тенденции изменений / А. В. Петров // Социол. исслед. – 2008. – № 2. – С. 83-90.

Literatura:

1. Bilohur V. Ye. Formuvannya demokratychnykh tsinnostey yak skladovoyi svitohlyadu student-s'koyi molodi / V. Ye. Bilohur // Hileya. Istorychni nauky. Filofofs'ki nauky. Politychni nauky. – K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova – 2011. – Vyp. 53 (№ 10). – S. 373-378.

2. Hershunskyy B. S. Fylosofiya obrazovannya dlya KhKhI veka: (V poyskakh praktyko-oryentyrovanykh obrazovatel'nykh kontseptsyy) / Hershunskyy B. S. – M. : Sovershenstvo – 1998 – 608 s.

3. Petrov A. V. Tsennostnye predpochtenyya molodezhy: dyahnostyka y tendentsyy yzmenenyy / A. V. Petrov // Sotsyol. yssled. – 2008. – № 2. – S. 83-90.

Среди ряда социальных и экономических, политико-правовых и мировоззренческо-культурных явлений общественного развития главное место принадлежит образованию; и это – закономерно, поскольку образование является необходимым элементом устоявшегося механизма взаимодействия между членами сообщества, наиболее развернутой системой подготовки человека к жизни; на сегодня общество находится в глубоком и затяжном дискурсе относительно содержания, типа и форм образования, способов и технологий его легитимации; комплекс отмеченных вопросов концентрируется в понятие «образовательной политики»; на нынешнем этапе изменения в образовательной политике определяются Болонскими договоренностями, сущность, направления и перспективы развития которых для украинского общества анализируется в данной публикации.

Ключевые понятия: человек, образование, культура, политика, образовательная политика, тип образования, форма образования, легитимация образования.

Among a number of social, economic, political, legal and ideological and cultural phenomena of social prominence belongs to education; and it is - natural, since education is a necessary element of the established mechanism of interaction between community members, the most deployed training system to human life. Today society is in a deep and protracted discourse on the content type and forms of education, methods and technologies of legitimation; complex concentrates appointed on the concept of «educational policy». At this stage the changes in educational policy defined Bologna agreement, the nature, trends and prospects of Ukrainian society which is analyzed in this publication.

Key concepts: people , education, culture, policy, education policy, the type of education, a form of education, legitimation education.